

מעשה שהיה

קורונה - א' הרב אריה ליכטנשטיין

אוחזים
בעיצומה של
סערה בכל
העולם. השי"ת
יצילנו שלא נדע
צער וצוקה.

מגיפה זו הביאה עמה שאלות רבות הנוגעות לדיני ממונות. אחת השאלות השכיחות ביותר בנושא זה, היא שאלת הביטולים. אנשים ביטלו הזמנות רבות שעשו, אם זה בתחום התעופה והנסיעות (Airline and Travel), מלונות (Hotels) ועוד.

הדברים נוגעים בפרט אלינו, קהילות אנ"ש, בהתקרב מועד חג הפסח ואנשים רבים הזמינו נסיעות וכו' לקראת החג הבעל"ט.

לשולחן 'מכון לחושן משפט' הגיעו כבר שאלות רבות, בע"ה במאמרים הבאים נדון במקצתן ככל שנוכל. יודגש כבר מעיקרא, כל המסקנות מתייחסות למקרים שבאו אלינו ואין להקיש ממקרה אחד למשנהו ללא שמיעת כל ההיבטים והצדדים.

לגבי ביטול טיסות (Flights) - על פי רוב, הכרטיס משולם מראש בעת ההזמנה. כך גם הכרטיס נרכש עם תנאים מפורטים ומפורשים, כולל מה קורה באם מבטלים אותו. חלק מהכרטיסים, מקבלים את התשלום בחזרה בעת הביטול ובחלקם לא. יש וחברת התעופה נותנת את האפשרות לשנות את מועד הנסיעה בתוספת תשלום.

כבר נכתב כאן פעמים רבות כי תנאים מפורשים הנמצאים בתוך חוזה, מחייבים ואינם ניתנים לשינוי. גם חוקים שנקבעו על ידי הממשלה מחייבים. הן מצד דינא דמלכותא דינא והן מצד שכל הרוכש כרטיס הוא עושה זאת על דעת כן, שהחוקים של הממשלה מחייבים את הצדדים (רמ"א חושן משפט, סימן שס"ט סעיף י"א).

יחד עם זאת, במצב הנוכחי, רבות מהחברות פועלות לפנים משורת הדין ואינן נצמדות אל החוק וההסכם. הם מאפשרים ביטול של כרטיסים אפילו אם הוסכם מתחילה שכרטיס זה אינו ניתן לביטול. חלקן מסכים לשנות את התאריך בלא תוספת תשלום. יש שנותנים לבטל את החיוב בבנק והם לא יעמדו מנגד. כמוכן שמותר להשתמש בכל האפשרויות הללו, מאחר והחברות עושות זאת בהסכמה מודעת.

לגבי חזרה מהזמנת חדר במלון, או משכירות דירה לחג - אזי השאלה מורכבת יותר. בחלק מהמקרים מדובר על כך שניתן רק דמי קדימה או פיקדון

פסקי דינים

דיני דבר שלב"ל ואינו ברשותו - י' הרב חיים קאהן שליט"א

סילוק ומחילה

גדר מחילה וסילוק

אי אפשר להעביר בעלות בלי קניין^[1] ואי אפשר להסתלק מבעלות על ידי מחילה^[2] או סילוק^[3], ולכן מחילה או סילוק בלי מעשה קניין מועילה רק למחול חיוב או שעבוד כגון חוב, ועל זה נאמר 'מחילה אין צריך קניין'^[4].

מחילה מדבר שלב"ל

אם החיוב לא חל עדיין, כגון שאומר אני מחול את המתנה שפלוגי יתן לי, הואיל ואין עדיין חיוב שתחול עליו המחילה לא מועילה מחילה^[5], ומטעם זה כתב הרמ"א שלא יכול למחול דבר שלא בא לעולם^[6], ואם אחר כך נתן לו המתנה בקניין המועיל זכה בה המקבל, אא"כ אמר מעיקרא לשון שמשמעותו שאינו רוצה בה, שאין אדם זוכה בדבר בעל כרחו^[7].

מחילה לפני זמן פירעון

כבר התבאר שהפוסקים דנו האם מחוסר זמן דינו כדבר שלא בא לעולם^[8]. כמו כן נחלקו האם מועילה מחילת חוב לפני שהגיע זמן הפירעון, שיש שכתבו שמחוסר זמן לזמן הפירעון אינו כדבר שלא בא לעולם^[9], ויש שכתבו שלפני זמן הפירעון נחשב כדבר שלא בא לעולם^[10].

סילוק מדבר שלב"ל

לעומת המחילה שלא מועילה שלא יזכה בדבר שלא בא לעולם, האומר בלשון סילוק שלא יזכה בדבר שעדיין לא בא לעולם דנו הפוסקים האם מועיל לסלק עצמו שלא יזכה בו כשיבא לעולם^[11].

גדר סילוק

יש שכתבו שסילוק מועיל רק לסלק משעבוד 'דאקני' שהלוא או מוכר באחריות שעבדו עצמם למלוה או לוקח לגבות מנכסים שעתידיים לקנות, אבל אם עדיין לא שעבדו למלוה או לוקח לא מועיל סילוק שלהם כי סילוק לא מועיל

לדבר שלא בא לעולם^[12], ויש שסובר שסילוק מועיל אף שעדיין לא זכה בשעבוד^[13].

סילוק לפני או לאחר אירוסין

לפיכך כתב שלעומת המחילה שמוחל דבר שאינו בעולם, האומר שמסלק עצמו שלא לזכות, בידו לסלק עצמו שלא יזכה בו אחר כך, וביאר שמטעם זה אף האומר לארוסתו דין ודברים אין לי בנכסיו שמסלק עצמו שלא יזכה לאחר הנישואין בזכויות הבעל בממון אשתו^[14], מועיל הסילוק הגם שלא זכה עדיין בזכות זה^[15], ולדבריו מועיל הסילוק אפילו קודם האירוסין^[16], אבל רוב הפוסקים כתבו שרק באומר לארוסתו לאחר האירוסין דין ודברים אין לי בנכסיו, מועיל הסילוק מפני השייכות לנכסים שעומד לזכות

האם אפשר לסלק עצמו לפני האירוסין מזכויות בממון אשתו

בנישואין מכוח האירוסין, שלכן לפני האירוסין שאין לו שייכות ממונית לממון שלה לא יכול לסלק עצמו^[17].

לאחר שידוכין

לפי האמור דנו הפוסקים שכפי הנהוג בזמנינו שאין הפסק בין אירוסין לנישואין היאך כותבים שטרי סילוק לפני האירוסין^[18], ואמנם מטעם זה יש שנהגו לקנות על הסילוק אחר ברכת אירוסין לפני קידושין^[19], ויש שכתבו ששידוכים שקוראים בימינו 'אירוסין', בהיותה משודכת לו, כבר יש לו בה שייכות בדומה לאירוסין בזמן חז"ל, ועל דעת נישואין הם^[20], אך יש שכתבו שאף לאחר שידוכים כאשר עדיין אין זיקת ממון ביניהם לא מועיל הסילוק^[21].

סילוק מזכות דאורייתא או דרבנן

עוד נחלקו הפוסקים אם מועיל סילוק מזכות דאורייתא, שיש שכתבו שבעל יכול לסלק עצמו לירש את אשתו^[22] אף לסוברים שירושת הבעל דאורייתא^[23] יש שכתבו שמועיל מפני שירושת הבעל דרבנן כאומר אי אפשרי בתקנה דרבנן^[24].

[1] ס"י קפ"ט סעיף א'. [2] ס"י ע"ג סעיף י"ט, רמ"א ס"י קפ"ט סעי' א' וס"י רמ"א סעיף ב', ובגמ"א בס"י קפ"ט ס"ה' שאין אדם מסתלק ממה שתחת ידו אלא באחד מדרכי הקנאה, עיי"ש, ורק להפיקר יכול בדיבור בלבד. [3] ראה ס"י ר"ט סמ"ע ס"ק כ"ט, ונתיבות ס"ק ו', כתובות צ"ה א' תוס' ד"ה ויכ. [4] ס"י י"ב סעיף ח', ורמ"א ס"י רמ"א סעיף ב', וראה ס"י ע"ג סעיף י"ט וסמ"ע ס"ק ג' שבפיקדון ביד חבירו לא שייך לשון מחילה רק לשון מתנה. [5] שו"ת הר"ן סי' כ"ג. [6] רמ"א ס"י ר"ט ס"ס ד' ע"פ הר"ן הנ"ל. סמ"ע ס"ק כ"א. [7] ס"י רמ"ה סעיף ג'. [8] ראה פתחי תשובה ס"י שט"ו ס"ק א' ומשפט שלום ס"י ר"ט סעיף ד' ד"ה והנה בעיקר הדין, גליון שנג"ג. [9] מהר"ק שורש פ"ט, הובא בסמ"ע ס"י ס"ו ס"ק נ"ה וכתב הש"ך שם ס"ק ע"ה שמוכח כן מכתובה ובש"ס מכמה דוכתי, ובשער המלך הל' מכירה פרק כ"ב הל' ט' בביאור דבריו, וע"ע שו"ת בית שלמה ח"מ ס"י ק"ז ובהג"ה שם א'. ועי' שו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' רי"ח חלק ב' בין מחילה שמועיל מאש"כ הריני כאילו התקבלתי. [10] כנה"ג ס"י ר"ט הגה"ט מ" כ"כ מדיוק בכמה פוסקים מלבד כתובה הואיל ואפשר שהבעל ימות היום או מחר לא חשיב מחוסר זמן, אכן בערך ש"י ח"מ ס"י ס"ו סעי' כ"ז ד"ה אמנם י"ל, כתב שנחלקו המלחמות והר"ה ב"ק י"ז ב' מדפי הר"ף האם מחוסר זמן בחוב חשיב בא לעולם, וכתב דלעומת חוב שוודאי עתיד לבוא בכתובה אפשר שלא ימות הבעל, וע"ע שו"ת בית יצחק המשך הערות בעמוד ב'.

קו ההלכה

ביטולים בקורונה

מגיפת הקורונה שנתפשה בעת האחרונה, נושאת עמה נידונים רבים בענייני ממונות. סוגיית 'מכת מדינה' סבוכה היא ומעורפלת. הפוסקים טרחו

הרבה לברר זאת ויש בדבריהם הרבה שיטות ופרטים. ברבים מהמקרים יד המוחזק על העליונה ולא מוציאים ממנו מחמת הספק.

מן הראוי להעתיק את דברי החתם סופר (הובא בספר הזיכרון שלו - ירושלים תשי"ז עמוד נ"א) על אודות אירועי המלחמה שהיו בעת ההיא בין צרפת לפרוסיה: ורבו עתה המלומדים והתלמידים אשר שאלו לנפשם מה לעשות בדינם בזמן זמנים שבועות הרבה שבתלו מלימודם, אם יתחייבו שכרם משלם או לא. ואני בעניי אמרתי דין תורה לא ידעתי, ואני משלם לשכירים שלי שכרם משלם בלי נכחי פרוטה, ואתם תבצעו הדין על דרך הפשר לשלם החצי ויפסיד המלמד החצי.

ומבאר שם כי כאשר האונס אינו באדם פרטי, אלא הוא 'מכת מדינה', אזי דנו בזה ארכות בפוסקים ההפסד על מי. יש שכתבו שההפסד כולו על הפועל - המלמד. כדין כל אונס שההפסד על הפועל. או על כל פנים סבירא להו שצריכים לחלוק הצדדים בהפסד (סמ"ע סימן שכ"א סק"ו).

אמנם, אחרים סוברים כי כל ההפסד על בעל הבית וחייב לשלם שכר הפועל משלם (רמ"א - חושן משפט, סימן שכ"א סעיף א' ושי"ך שם סק"א וטורי זהב). החתם סופר גופיה מצדד לומר שבמכת מדינה לא שייך לשייך זאת למזל של אחד מהצדדים יותר מהשני. על כן סבירא ליה שמזל שניהם גרם.

מסקנת דבריו: על כן עשיתי פשר מרצון שניהם וחפצם שיהיה ההפסד על שניהם, אבל דין תורה לא ידעתי עד יבוא מי שלבו יותר שלם ויוציא דין לאמיתו.

גם בשו"ת אחיעזר (חלק ד' סימן ס"ח) השיב כשהיתה גזירה על השחיטה בפולין בשנת תר"ץ, שראוי לפשר בתשלומי השוחטים הן מחמת שאין הדין מבורר כל כך והן משום למען תלך בדרך טובים (ראה בבא מציעא דף פ"ג ע"א) שיתנהגו לפנים משורת הדין.

שאלה: אחד שאירגן נופש במלון לקראת חג הפסח הבע"ט, שכר את ראובן שיעמוד לצידו ויגזור לו. תמורת שכר של קבלת ב' חדרים במלון ביו"ט לראובן ומשפחתו. ראובן מצידו כבר החל להשקיע זמן רב ועבודה מאומצת למען סידור החדרים ליו"ט. עתה, מחמת הקורונה, נבטלה השהות באותו המלון בחג הפסח מחמת הוראות הממשלה. ותובע ראובן לקבל במקום ב' חדרים, מה שהיה מחיר של ב' חדרים אלו כאשר עוד הזמינו נופש זה. האם צודק ראובן בתביעתו?

תשובה: בעל הבית ששכר פועלים ואמר ליה ליתן לו חפץ בשכרו, יכול ליתן לו אחר דמיו הואיל ולא משך החפץ לא קנאו. והיינו, שהגם שהבע"ה הבטיח להפועל חפץ, כיון שלא היה כאן שום קנין על החפץ, אינו חייב ליתן לו את החפץ ויכול ליתן לו דמיה (סי' של"ב סעי' ד', ועיי"ש בנו"כ).

מצאנו שדנו הפוסקים מה דינו של הפועל שחזר בו ומבקש מעות דוקא ולא שווה כסף כמו שסוכים ביניהם מתחילה. דהיינו, שבעל הבית רוצה לעמוד בהסכם שמתחילה וליתן שווה כסף והפועל חוזר בו.

אף על פי שבכל מקום שרוצה לקנות מטלטלין ונתן מעות ועדיין לא משך, יכולים שניהם לחזור בהם ואין המעות קנין אלא למי שפרע (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן קצ"ח סעיף א' וסימן ר"ד סעיף א'). והתם, אף אם ירצה המוכר ליתן את החפץ תמורת המעות שנתן הלקוח, יכול הלקוח לתבוע את המעות שנתן דוקא. זהו דוקא התם, שיכולים להשיב המעות. אך כאשר עשה הפועל מלאכה ותובע דוקא מעות על פעולתו - שוב אין בעל הבית יכול להשיב לו את המלאכה שעשה ועל כן כאשר רוצה ליתן לו מה שסיכמו מתחילה ולא מעות, אין הפועל יכול לתבוע מעות (קצות סימן של"ב סק"ד).

על פי זה נסתפקו מה יהא הדין אם נשרף החפץ. האם יכול השוכר לומר שלך הוא דבאבד, כיון דיכול היה לפטרו בחפץ בעל כרחו (קצות שם).

ויש שכתבו שאף שיכול בעל הבית לסלקו בדמים, מכל מקום אם נשרף פטור מלשלם דמים אחרים. כדין אפותיקי מפורש, שאם ייחד לו שיפרע מדבר מסוים ונשרף שאינו חייב לשלם לו (נתיבות שם סק"ה).

אבל יש שהעירו שדין אפותיקי מפורש הוא רק אם אמר בפירוש לא יהא לך פרעון אלא מזה, אבל לא באמר 'אפרע מזה' (עי' מנחת פתים סימן קי"ז סעיף א' שדייק כן מדברי הנתיבות סימן שכ"ט סק"א).

וכן יש שהעירו, שמדברי הראשונים מפורש שגם הפועל יכול לחזור בו ולתבוע דמים דוקא (ראה שו"ת פני דוד [פארדון] חו"מ סי' כ"ב הובא במשפטי החושן סי' של"ב סק"ל"ז). כל שכן אם נשרף, שחייב בעה"ב לשלם דמים ועכ"פ כפי שיווי פעולתו שעשה (שו"ת ראשי בשמים סי' פ"ה). ולכן נראה שטוב לפשר ובפרט שכבר טרח ועבד עבורו.

מעשה שהיה

למקרה של ביטול ההזמנה והשכירות. יש והשוכר שכר חדר סתם במלון, לא חדר מסויים. ולהיפך, יש ששכרו דירה מסוימת לחג.

במאמר שלפניכם נציין לשלושה מקרים המובאים בגמרא ומהם יסוד לכל נושא זה.

מקרה א' - שנינו (בבא מציעא דף ע"ו ע"ב) כי השוכר פועלים, אך בהמשך קרה אונס אשר מחמתו אי אפשר עוד לעשות את המלאכה לשמה נשכרו הפועלים. כגון, ששכר פועלים להשקות שדה או לחרוש אותה ובליה ירד גשם והשדה מלאה במים ואי אפשר לעשות בה מלאכה.

הכלל הוא כי כל אשר לא היה לבעל הבית ששכר את הפועלים סיבה לחשוש לאונס זה מראש יותר מהפועלים עצמם, אזי אין לשום צד תלונה ותרעומת על הצד שכנגד. מכיון ובעל הבית מוחזק במעות, פטור הוא מלשלם את שכרם של העובדים (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן של"ד סעיף א' וב').

הראשונים למדו מזה למי ששכר בית לשנה ומת בתוך הזמן, או שהיה עליו לעזוב מחמת איזה אונס, וכן מי ששכר מלמד לבנו וחלה התלמיד באונס בתוך זמן השכירות - שאין הדייר והאב צריכים לשלם.

אמנם, אם כבר שילמו הדייר והאב מראש על כל תקופת השכירות - רשאים המשכיר והמלמד להחזיק במעות ולא צריכים להשיב (סימן של"ד סעיף א' וד').

מקרה ב' - גם זו סוגיית ערוכה (בבא מציעא דף ע"ט) אודות מי ששכר ספינה להוליך את יינו למקום אחר, וטבעה הספינה באמצע הדרך. הלכה היא כי מי מהצדדים שיכול לקיים את מחויבותו הראשונה למרות שהספינה טבעה, ידו על העליונה.

למשל, אם שכר ממנו ספינה זו, אך לא ציין שנוטל בה דוקא יין זה - על המשכיר להחזיר את מעות השכירות, אם קיבלן כבר. יכול השוכר לטעון כי יש לו יין אחר להטעין, ומאידך המשכיר אינו יכול להמציא ספינה אחרת שהתחייב על ספינה זו.

וכן להיפך. אם סיכמו על יין זה, אך על ספינה סתם - אזי חייב השוכר לשלם את השכירות, מאחר והוא אינו יכול להביא יין אחר שנדברו מלכתחילה על יין זה, והמשכיר מצידו יכול להביא ספינה אחרת מאחר ולא התחייב על ספינה זו בדוקא.

באם אמרו יין זה בספינה זו - מי שמוחזק במעות ידו על העליונה. מאחר ואיש אינו יכול לקיים את חלקו בהסכם, ובמקום שאמרו יין סתם בספינה סתם - אם אף אחד מהצדדים אינו מעוניין לקיים את חלקו בהסכם ולהביא אחר תחתיו - יחלקו ביניהם את דמי השכירות (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן של"א סעיף א' - ה').

מקרה ג' - סוגיית הגמרא (בבא מציעא דף ק"ה ע"ב) אודות מי ששכר או חקר שדה מחבירו עבור סך קבוע של תשלום, ולבסוף אכלה חגב ליבול או נשדפה השדה. אם היתה זו מכת מדינה - אזי השוכר רשאי להפחית מתשלומי השכירות שלו את מה שהפסיד (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן שכ"ב סעיף א').

מכאן למדו הראשונים למי ששכר בית ונשרפה העיר, שמנכה לו מדמי השכירות את מה שלא דר בבית מחמת שנשרף (רמ"א - חושן משפט, סימן של"ב סעיף י"ז).

בע"ה במאמרינו הבא נכתוב הכיכוד סוגיות אלו עולות למעשה בנידון דידן.

המשך הערות מפסקי דינים

אה"ע סי' י"ד ס"ה ה' דנקט כרמב"ן הנ"ל, והאריך בזה. [11] סי' ר"ט סעיף ח'. [12] סמ"ע סי' ר"ט ס"ק כ"א בבאור הרמ"א סעיף ד' וסעיף ח', נתיבות ש"ס ו' וקצות ש"ס ג'. [13] ראה הלח הערה 15. [14] אה"ע סי' צ"ב סעיף א'. [15] טו"ז סי' ר"ט סעיף ד' בהשגתו על הסמ"ע הנ"ל, וראה חלקת מחוקק סי' צ"ב סק"ד שצייין למהר"ם במדריכ' כתובות ר"ב שבעל שהתנה עם אשתו שלא תעבד למכור הבית שיקנה, מהני התנאי אע"פ שזה דשל"ל [16] כפי המבואר לעיל, אכן הטו"ז שם לא ציין כלום על דברי הרמ"א, אך במחנה אפרים דיני זכייה סי' ד' והרב, דן שאפשר בלשון תנאי מהני אף ככה"ג, אברא בשו"ת הב"ח סי' ק"ד כתב שמלבד הר"ן לא אישתמש שום פוסק לכתוב דוקא בעודה ארוסה, וראה בהערות להלן. [17] ראה רמ"א אה"ע סי' צ"ב סעיף א', ע"פ הר"ן כתובות ר"פ הכותב, וכן תמחו הנתיבות ש"ס ו' וקצות ש"ס ג' על הטו"ז, וראה משנה למלך הל' אישות פרק כ"ג הל' א', וכתב הנתיבות שהעיקר כסמ"ע. [18] ראה בפתחי תשובה אה"ע שם ס"ק א' מספר ישיעות יעקב שתמה ע"ז. [19] ראה שו"ת חוות יאיר סי' נ"ב מנהג ורנקפורט, וערך ש"י אה"ע סי' צ"ב סעיף א' ד"ה בהג"ה. [20] שו"ת אה"ע יעקב מהרמק"ש סי' ק"א, ועד"ו בשו"ת חתם סופר אה"ע ח"ב סי' קס"ו הואיל שבשידוך התקשרו בקנס וחרם, וע"ע אה"ע שם בהגהות רע"א ושי למורה שציינו למה שנינו הפוסקים בשו"ת חוות יאיר סי' מ"ז וסי' נ'. [21] כנה"ג אה"ע סי' צ"ב הגה"ה ט"ו וכן בשו"ת חוות יאיר סי' נ"א בתשובה של מהר"ם זיסקינד, וכן מפורש במאירי כתובות פ"ג א' בבאור המשנה ד"ה ויש, ומפני זה שידרו הפוסקים סילוקו של התחייבות בדומה לטטר חצי זכר, ראה סי' רפ"א רמ"א סעיף ז' ופתחי תשובה ס"ק ז' הלאה, ואכ"מ. [22] אה"ע סי' צ"ב סעיף ז' [23] שם סי' צ' סעיף א' בית שמואל ס"ק א' לרמב"ם ודעימיה וירש מדברי סופרים והראב"ד שם ורשב"א סוברים שירושית הבעל דאורייתא. [24] ראה הקצות החושן סי' ר"ט ס"ק ר"א וסק"י ג' ונתיבות ש"ס ו' השר"ט דברי הראשונים, וע"ע אבני מילואים סי' צ"ב ס"ק ב' והלאה.